

Türkiye'nin Kırgızistan Din Eğitime Katkıları¹

Bakıt MURZARAİMOV² ve Mustafa KÖYLÜ³

Öz

Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın din eğitime katkı sağlayan dünyadaki en önemli ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren, Türkiye'nin Kırgızistan din eğitime katkıları 27 yıldır doğrudan ya da dolaylı olarak devam etmektedir. Bu makalenin amacı, Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar, Türkiye'nin Kırgızistan din eğitimi ve öğretimine resmi olarak yapmış olduğu katkıları incelemek, değerlendirmek ve bir analizini yapmaktır. Bu bağlamda, Kırgızistan din eğitime katkı sunan dört kurum incelenmiştir. Bunlar, bizzat Türkiye tarafından açılan ya da bir şekilde desteklenen İlahiyat Fakülteleri yoluyla, lisansüstü çalışmalar yoluyla, İmam Hatip okulları yoluyla ve Din Müşavirliği yoluyla yapılan hizmetlerdir. Makale daha iyi ve daha etkili bir din eğitimi için hem Kırgızistan'a hem de Türkiye'ye yönelik bir takım önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Dini müşavirlik, İlahiyat fakültesi, İmam-hatip okulu, Kırgızistan

Turkey's Contributions to Religious Education of Kyrgyzstan

Abstract

After independency one of the most important countries in the world that contributes to the religious education of Kyrgyzstan has been Turkey. Since the first years of independency, Turkey's contributions of religious education to Kyrgyzstan have continued directly or indirectly for about 27 years. The purpose of this article is to examine, evaluate and analyze the contributions of Turkey to religious education and teaching of Kyrgyzstan which has been done by state officially since the dependency of Kyrgyzstan until today day. In this respect, four institutions that have contributed to religious education of Kyrgyzstan were examined. These are; the faculties of theologies which were opened or supported by Turkey in a way, by means of graduate studies, Imam-and Preacher Schools and Religion Consultancy. The article ends with some suggestions for both Turkey and Kyrgyzstan for a better and effective religious education.

Key Words: Religious education, Religion consultancy, Faculty of theology, Imam-and preacher school, Kyrgyzstan

Atıf İçin / Please Cite As:

Murzaraïmov, B. ve Köylü, M. (2021). Türkiye'nin Kırgızistan din eğitime katkıları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 742-756.

Geliş Tarihi / Received Date: 19.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 5.11.2020

¹ Bu makale KTMÜ İlahiyat Fakültesi personeli tarafından yürütülmekte olan "Türkiye'nin Kırgızistan Din Eğitime Katkıları" adlı projeden üretilmiştir.

² Doç. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, bakit.murzaraïmov@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-8757-6998

³ Prof. Dr. - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mustafa.koylu@manas.edu.kg

 ORCID: 0000-0002-3754-0751

Giriş

Kırgız Türkleri, Orta Asya'daki en kadim milletlerden birisidir. Kırgızların dini hayatı ve İslamlaşma süreci ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı görüş ve bilgiler yer alsa da (Erdem, 2005, s. 76-77; Osmanov ve Asankanov, 2001, s. 10-13), Kırgız kültürünü ve sosyal hayatını şekillendiren en önemli unsurlardan birinin İslam olduğunda şüphe yoktur. Kırgız coğrafyasında tarih boyunca farklı devletlerin hâkimiyeti altında, İslam eğitim ve öğretim faaliyetleri devam etmiştir. Ancak Sovyet komünist rejimin bu bölgeye yerleşmesiyle birlikte, ülkede tüm din ve din eğitimi faaliyetleri yasaklanmıştır (Yusubov, 2016, s. 1). Bununla beraber, 31 Ağustos 1991 tarihinde laik ve demokratik esaslara dayalı Kırgız Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, Müslümanlar dinini yaşayabilecekleri, ibadetlerini yerine getirebilecekleri, dini ve manevi değerlerini öğretebilecekleri kurumları açma konusunda büyük çaba sarf etmişlerdir.

Bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra, ilk kabul edilen kanunlar arasında yer alan ve 16 Aralık 1991'de yürürlüğe giren, "İnanç Özgürlüğü ve Dini Kurumlar" kanunuyla birlikte, hem örgün hem de yaygın din eğitimi kurumlarında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir taraftan İslam diniyle ilgili bilgiler, sınırlı da olsa bazı kültür dersleri içinde yer almaya başlarken (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akramova, 2000; Akramova, 2006; Заман Кыргызстан, 2003, s. 2), diğer taraftan da Müslümanların dini ihtiyacını karşılamak amacıyla ülkede 1993 yılında "Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi" (Muftiyat) kurulmuştur.⁴ 1996 yılında ise, "Din İşleri Devlet Komisyonu"nun kurulmasıyla, din-devlet ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.

Meseleye din eğitimi açısından bakıldığında, ilk yıllarda Kırgızistan bir taraftan diğer İslam ülkelerine din eğitimi ve öğretimi için öğrenci gönderirken, diğer taraftan da farklı İslam ülkelerinden, Kırgızistan'a İslam eğitimi ve öğretimi için resmi ya da sivil toplum örgütleri gelmeye başlamıştır. Her ne kadar ülke nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman olsa da, Kırgızistan'a sadece Müslüman cemaat ve gruplar gelmemiş, aynı şekilde diğer dinlere mensup kişiler de gelmeye ve kendi dinlerini yaymaya çalışmışlardır. Ülke adeta farklı din ve inançların bir buluşma ve rekabet yeri haline gelmiştir. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Murzaraimov ve Köylü, 2019, s. 193-211).

İşte ülke genelinde, Kırgızistan din eğitimine hem örgün hem de yaygın din eğitimi bağlamında katkısı olan en önemli ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye, bir taraftan resmi olarak Büyükelçilik kanalıyla hemen bağımsızlık sonrası 1993 yılından itibaren Din Müşavirliği yoluyla yaygın din eğitimi faaliyetlerine katkı sunmaya çalışırken, bir taraftan da Oş Devlet Üniversitesi bünyesinde açılan bir İlahiyat Fakültesiyle, yüksek din öğretimine katkı sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan bu süre içerisinde, pek çok Kırgız öğrenci Türkiye'ye gidip, orada imam hatip liseleri, ilahiyat fakülteleri, dini yüksek ihtisas merkezleri gibi kurumlarda okuyarak, bazıları ise yüksek lisans ve doktora yaparak, eğitimlerine devam etmişlerdir. Böylece bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren, gerek resmi gerekse sivil toplum örgütleri yoluyla, yaklaşık 27 yıldır, Türkiye'nin bu ülkedeki din eğitimi ve öğretimi alanına katkıları sürmektedir.

Kırgızistan'daki din eğitiminin durumu ve yaşanan gelişmelere ilişkin, sınırlı da olsa bir takım lisansüstü çalışmaların ve bazı projelerin yapılmasına rağmen,⁵ özel olarak Türkiye'nin bu süre zarfında yaptığı ve halen yapmakta olduğu din eğitimi hizmetlerine yönelik doğrudan her hangi bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Oysa bağımsızlığından günümüze kadar, bu ülkede gerçekleştirilen din eğitimi faaliyetlerinin ve verilen hizmetlerin bilimsel araştırmalara konu edilmesi gerekmektedir.

İşte bu araştırmanın temel problemi, "Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından günümüze kadar, Türkiye tarafından Kırgızistan'da doğrudan ya da dolaylı olarak yapılan din eğitimi ve öğretimi hizmetlerini ortaya koyarak, yapılan bu hizmetlerin bir analizini ve değerlendirmesini sunmaktır" şeklinde ifade edilebilir. Bu temel problem çerçevesinde şu alt problemlerin de cevapları araştırılmıştır:

⁴ Daha önce bu kurum Kazıyat olarak 1943'de kurulmuştu. <https://muftiyat.kg>, 13.10.2018.

⁵ Kırgızistan din eğitimiyle ilgili yapılan çalışma ve projelerden bazıları şunlardır: Orhan Nadir Büyükalaca, "Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003; Hidayet Aydar, *Kırgızistan'da Din Eğitimi ve Araşan İlahiyat Fakültesi*, Bişkek, 2009; Suat Cebeci, "Kırgızistan'da Dini Durum ve Din Eğitimi: Durum Analizi ve Öneriler", Araştırma Projesi, Bişkek, 2014; Suat Cebeci, "Kırgızistan'da Dini Etki Mekanizmaları ve Dini Gelişmenin Karakteristiği" Araştırma Projesi, Bişkek, 2016; Elvin Yusubov, "Kırgızistan'da Din Eğitimi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016; Mustafa Köylü ve diğerleri, "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri ve Sorunları", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Proje Koordinasyon Başkanlığı, *Proje Kesin Raporu*, (Proje no: KTMU-BAP-2018.SBE.01), Bişkek 2019, ss. 34-61.

1. Bizzat Türkiye tarafından açılan ya da bir şekilde Türkiye tarafından desteklenen İlahiyat Fakülteleri yoluyla Kırgızistan'ın yüksek din öğretimine ne tür katkılar sağlanmıştır?
2. Türkiye tarafından sağlanan burslarla Türkiye'de İlahiyat alanında yüksek lisans ve doktora çalışması yapan kişiler, Kırgızistan din eğitimine nasıl katkı sağlamıştır?
3. Türkiye tarafından açılan ya da desteklenen İmam-Hatip okulları yoluyla Kırgızistan din öğretimine nasıl bir katkı sağlanmıştır?
4. Türkiye tarafından Din Müşavirliği yoluyla yaygın din eğitimi kapsamında ne tür hizmetler yapılmıştır?

Bütün bu sorulardan elde edilen verilerle, Türkiye'nin Kırgızistan din eğitimine sunduğu hizmet alanları tespit edilip, sunulan bu hizmetlerin bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak biraz da çalışmanın yönteminden bahsederseniz şunları söyleyebiliriz: Araştırma temelde bir proje ürünüdür. Bu proje bir ekip tarafından yapılmış, her bir ya da iki kişi bu hizmet alanlarından birisini ele alıp incelemiştir. Bu çerçevede önce literatür taraması yapılarak, araştırmayla ilgili kitap, makale, bildiri ve tezler toplanmış, araştırmanın teorik kısmı oluşturulmaya çalışılmış, daha sonra araştırmanın temel bölümü olan saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın kapsamı temel olarak dört alandan oluşmaktadır. Araştırma, büyük ölçüde gözlem ve mülakat yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Her ne kadar araştırma alanının önemli bir kısmını, Bişkek şehrindeki kişi ve kurumlar oluşturmuşsa da, bu araştırma kapsamında Oş şehri ile Koçkor şehri de ziyaret edilerek, oradaki din eğitimi kurumları hakkında da bilgi toplanmıştır.

Türkiye'nin Kırgızistan Din Eğitimine Sunduğu Hizmet Alanları

Makalenin bu bölümünde, Türkiye'nin Kırgızistan din eğitimine olan katkıları ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır. Yapılan bu katkıları dört alt başlık altında ele alarak incelemeye çalışacağız.⁶

İlahiyat Fakülteleri Yoluyla Yapılan Din Eğitimi Hizmetleri

Kırgızistan din eğitiminin gelişmesinde en büyük katkısı olan ülkelerin başında hiç şüphesiz Türkiye devleti gelmektedir. Bağımsızlıktan sonra, Kırgız halkında oluşan dini ve manevi boşluğu doldurmak için, Türkiye din eğitimi alanına birçok yatırım yapmıştır. Bu yatırımlar sonucu Kırgızistan'ın Güney ve Kuzey bölgelerinde İlahiyat fakülteleri açılmıştır. Türkiye'nin desteğiyle açılan bu ilahiyat fakültelerinin başında, Oş Devlet Üniversitesi bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi gelmektedir. Bu fakülteyi Araşan İlahiyat Fakültesi ve Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi izlemektedir.

Toplum kültürünün temelini oluşturan inanç ve maneviyat değerlerinin gelişip güçlenmesinde İlahiyat Fakültelerinin önemi büyüktür. Hem eğitim-öğretim faaliyeti hem de bilimsel araştırmalarla yürütülen çalışmaların sonuçları topluma doğrudan yansımakta, anlamlı ve değerli karşılıklar bulmaktadır. Ülkedeki İlahiyat Fakülteleri bu gerçeğin farkındalığı ile ciddi, düzenli ve özverili çalışmalar yapmaktadırlar. Ortak tarihi ve kültürel köklere sahip Kırgız ve Türk toplumlarının emek ve ideallerinin bileşkesi olan bu fakülteler, bilimsel, akılcı, çağdaş norm ve yöntemlerle çalışmalarına devam etmektedirler.

Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1993 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'nın desteğiyle, Ankara Üniversitesi ile Oş Devlet Üniversitesi arasında varılan, "Akademik ve Kültürel İşbirliği Protokolü" esasına dayanarak eğitim faaliyetine başlamıştır.

İlahiyat Fakültesi bir yıl hazırlık ve dört yıl normal eğitim olmak üzere toplam beş yıldan oluşmaktadır. Eğitim dili Kırgızca ve Türkçe olan fakültede öğrenciler, aşağı yukarı Türkiye İlahiyat Fakültelerindeki derslerin büyük bir kısmını almaktadırlar. Fakültenin, kütüphane, bilgisayar odası ve konferans salonu ile donatılmış binası ile onun yanında yer alan yurdu, fakültede görev yapan misafir öğretim üyeleri için altı dairelik bir lojmanı ve Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmiş bir de camisi vardır.

Oş İlahiyat Fakültesi örgün eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmekle beraber, seminer, konferans, panel ve sempozyumlar düzenleyerek topluma ve akademik camiaya da ulaşmaya çalışmaktadır. Fakültede sağlanan imkânlar, ülke standartlarının üzerinde olmasına rağmen, akademik kadro açısından henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır.

⁶ Normalde projede bazı sivil toplum örgütlerinin de din eğitimine olan katkıları incelenmiştir. Ancak makalenin boyutunu aşacağından, sivil toplum örgütlerinin din eğitimi hizmetleri kapsamı dışı bırakılmıştır.

Akademik Personel: Fakültenin açılışından bugüne kadar (1993-2019) Türkiye'nin değişik üniversitelerine mensup ilahiyat fakültelerinden toplamda 69 öğretim elemanı gelip görev yapmıştır. Fakültenin açılış esaslarına göre, dekan yardımcılıkları görevi Türk akademisyenler tarafından yürütölmüş ve halen yürütölmektedir. 2019-2020 yılı itibariyle fakültede 10 Kırgız Öğretim Üyesi, 4 Türkiye'den Görevli Öğretim Üyesi, 1 Arap Öğretim Üyesi olmak üzere toplam 15 akademisyen görev yapmaktadır.

Mezunlar: Fakültenin yıllık 20 kız ve 40 erkek öğrenci olmak üzere toplam 60 kişilik bir kontenjanı bulunmaktadır. Fakülteyi kazanan öğrencilerin Türk dilini ve kültürünü yakından tanımaları için hazırlık sınıfını erkek öğrencilerin Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan Bolu Eğitim Merkezinde; kız öğrencilerin ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde okumalarına imkân verilmektedir. Geri kalan eğitimlerini ise öğrenciler Oş'ta tamamlamaktadırlar. Fakülte 1998-2019 eğitim ve öğretim yılları arasında 571 mezun vermiştir. Bunlardan 190'ı kız, 381'i erkektir. Bu mezunlardan 87 tanesi din hizmetleri alanında çalışmaktadır. Lisansüstü eğitimine gelince, şimdiye kadar (2019) 32 kişi yüksek lisansını tamamlamış, 13 öğrenci dersine devam etmektedir. Doktora eğitimini tamamlayan öğrenci sayısı 18, devam etmekte olan öğrenci sayısı ise 14'dür.

Fakülte mezunları hem Kırgızistan'daki Üniversitelerde hem de Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde görev yapmaktadırlar. Bunlar arasında Kırgızistan'dan, Oş, Araşan ve Manas Üniversitesi İlahiyat Fakülteleri ile KTMÜ Uluslararası İlişkiler bölümünü; Türkiye'den ise, Gaziantep İlahiyat Fakültesini, İstanbul Aydın Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Ardahan Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Iğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Bartın Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesini, Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesini sayabiliriz.

İlmi Faaliyetler: Fakültede 2000 yılından itibaren, "İlmi Jurnal" adı ile hakemli bilimsel bir dergi yayınlanmaktadır. Derginin birinci sayısındaki tüm yazılar Kırgız dilindeyken, daha sonraki sayılarda Rusça, Türkçe ve İngilizce makaleler de yayınlanmıştır. Dergide 19. sayısı dâhil olmak üzere, 71'i Kırgızca, 51'i Türkçe, 19'u İngilizce ve 10'u da Rusça olmak üzere toplam 151 makale yayınlanmış bulunmaktadır. Ayrıca fakültede, ölkedeki din adamlarının mesleki bilgilerini arttırmaya yönelik İmamlar Kursu olarak kısa süreli bir eğitim programı da düzenlenmektedir. Bu kurslarda imamlara, Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Akaid, İslâm Tarihi, Dinler Tarihi, Din Eğitimi, Din Felsefesi ve Kırgızistan Diyanet Mevzuatı gibi dersler verilmektedir.

Yine fakültede rutin bir şekilde yapılan seminer ve konferansların dışında, fakültenin kuruluşunun onuncu yılı (2003) münasebetiyle "Orta Asya'da İslam Uluslararası Sempozyumu" düzenlenmiştir. Bu sempozyumda açılış ve protokol konuşmalarının dışında 50 bildiri sunulmuştur. Sempozyumun dışında yapılan bir diğer önemli faaliyet ise kitap basım faaliyetleridir. Bu kapsamda İlahiyat alanındaki farklı konularda şimdiye kadar toplam 63 kitap basılmıştır. Bu kitapların basımındaki maddi destek TDV tarafından sağlanmıştır. Oş ilahiyat fakültesi yayınladığı kitaplar aracılığıyla Kırgızistan'a çok büyük hizmetlerde bulunmuştur. Çünkü daha önceden akademik anlamda dini konulardaki eserler yok denecek kadar azdı. Yayınlanan bu kitaplar, Kırgızistan'ın her bölgesine dağıtılmıştır. Ayrıca Oş ilahiyat fakültesi her sene düzenlediği "İmamlar Kursuna" gelen din görevlilerine de bu kitapları hediye olarak vermiştir. şu anda Oş ilahiyat fakültesi kütüphanesinde 13 bin adet kitap bulunmaktadır.

Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesi

Araşan İlahiyat Fakültesi önce, 1996 senesinde Türkiye'de bulunan Muradiye Vakfı tarafından Kur'an Kursu olarak açılmış ve Abdullah İşler Hoca bu kursu yönetmiştir. İlk açıldığında sadece 30 öğrenci okumuş ve bunların 10'u hafız olarak yetiştirilmiştir. Daha sonra bu vakıf, ekonomik nedenlerden dolayı, söz konusu kursu Türkiye'de bulunan Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'na devretmiştir. Hüdayi Vakfı bu kursu devralınca, değişik girişimlerde bulunarak İlahiyat Fakültesine çevirmeye çalışmıştır. Neticede Hüdayi Vakfı, 2000 senesinde Oş Devlet Üniversitesi ile anlaşarak burayı ilahiyat fakültesine çevirmiştir. Fakülte resmi olarak Oş Devlet Üniversitesine bağlanmış, maddi açıdan ise tamamen Hüdayi Vakfı tarafından desteklenmektedir.

Akademik Personel: Araşan İlahiyat Fakültesi olarak adlandırılan bu fakülteye, Türkiye'nin değişik üniversitelerinden akademisyen hocalar gelerek ders vermeye başlamıştır. Fakültenin açılışından 2016 senesinde kadar Türkiye'den toplam 25 hoca gelip çalışmıştır. 2016'dan sonra Araşan İlahiyat Fakültesi mezunu olup, Türkiye'de doktorasını tamamlayan öğrenciler dönmeye başlayınca, Türkiye'den hocaların gelmesi durdurulmuştur.

Mezunlar: Araşan İlahiyat Fakültesinden bugüne kadar (2020) toplam 350 öğrenci mezun olmuştur. Bunlardan 20 öğrenci Türkiye'de yüksek lisansını, 10 öğrenci ise doktorasını tamamlamıştır. 2019-2020 yılı itibariyle sekiz öğrenci yüksek lisansını ve 5 öğrenci de doktorasına Türkiye'de devam etmektedir.

İlmi Faaliyetler: Araşan İlahiyat Fakültesi açıldığından beri uluslararası kapsamda bir sempozyum gerçekleştirmiştir. "Uluslararası Globalleşme Sürecinde Kırgızistan'da Din Bilimleri ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Meseleleri" konulu uluslararası sempozyum, 21 -22 Mayıs 2007 tarihinde, beş ülkeden gelen toplam 50'den fazla katılımcıyla yapılmıştır.

Araşan İlahiyat Fakültesi, sempozyum dışında halka yönelik üç ayda bir ve 2006-2010 yılları arasında yayınlanmış olan "Ak Başat" dergisini de çıkarmıştır. 2010 yılında maddi destek yetersizliğinden dolayı yayını durdurmuştur. Kitap olarak, Araşan İlahiyat Fakültesi kütüphanesinde toplam 22 bin kitap bulunmaktadır. Bunların çoğu Türkiye'den getirilen ilahiyat alanıyla ilgili kitaplardır.

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kırgızistan ve Türkiye Devletlerinin ortak irade ve işbirliği ile kurulmuş olan Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesinin önemli fakültelerinden biri olan İlahiyat Fakültesi, iki milletin kültürel yaklaşımına yönelik akademik hizmet veren bir yükseköğretim kurumudur. Kırgızistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, 1995 senesinde Kırgızistan ile Türkiye arasında Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesinin açılması ile ilgili ortak protokol imzalanmıştır.⁷ Bu protokolle imzalanan ve açılması gereken dört fakülteden birisi ilahiyat fakültesiydi. Fakat değişik nedenlerden dolayı fakültenin açılması gecikmiş ve ancak 2011-2012 eğitim öğretim yılında bu işlem gerçekleştirilebilmiştir. 2011-2012 Öğretim yılında eğitim öğretime başlamış olan İlahiyat Fakültesi, hazırlıktan sonra dört yıl süreli bir yükseköğretim kurumudur. Öğretim dili Türkçe ve Kırgızca olup bu diller hazırlık sınıfında öğretilmektedir. Arapça ise yabancı dil olarak öğretim süresince ağırlıklı bir şekilde hazırlık sonrası sınıflara dengeli bir biçimde dağıtılarak öğretilmektedir. Fakülteye öğrenciler Manas ÖSYM Sınav Merkezinin yaptığı sınav sonucu ve mülakatla alınmaktadır.

Fakültede Din Bilimleri ve İslam Bilimleri Bölümü olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Din Bilimleri Bölümünden mezun olanlar, öğretmenlik yapmaya yetki veren devlet diploması olarak devlet okullarında Din Kültürü ve Adab dersleri öğretmeni olarak görev alabileceklerdir. İslam Bilimleri Bölümünden mezun olanlar ise, Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi'ne (Muftiyat) bağlı camilerde din görevlisi, medreselerde öğretici ve yönetici olarak görev alabilecekler ve ayrıca toplumda ihtiyaç duyulan diğer kamu kurum veya kuruluşlarda din uzmanı olarak çalışabileceklerdir.

Akademik Personel: KTMÜ İlahiyat Fakültesine açıldığından bugüne kadar (2011–2020) Türkiye'den toplam 16 öğretim üyesi gelmiştir. Halen (2020) fakültede Türkiye'den gelen sekiz öğretim üyesi görev yapmaktadır. Burada görev yapan öğretim elemanlarının bir özelliği de, YÖK 39. Madde kapsamında gelmeleri ve mülakatla seçilmeleridir. Dolayısıyla bir hayli yüksek nitelikte öğretim üyesi gelmektedir.

Mezunlar: Hâlihazırda (2019-2020 eğitim öğretim yılı) İlahiyat fakültesinde 250 öğrenci eğitim öğretime devam etmektedir. Bugüne kadar 78 öğrenci mezun olmuştur. Bunlardan 7'si Türkiye'de, 8'i ise KTMU ilahiyat fakültesinde yüksek lisansına devam etmektedir.

İlahiyat fakültesinde öğrencilerin daha iyi bir eğitim alabilmeleri için, hem dini bilgi düzeyinde hem de kültürel anlamda pek çok imkânlar sağlanmıştır. Bu anlamda Türkiye'deki değişik vakıflar ve kurumaların desteğiyle ilahiyat öğrencilerinin tamamına yakını Türkiye'ye yaz kurslarına gönderilmiştir.

İlmi Faaliyetler: Fakülte, açılışından günümüze kadar çok kısa sürede ilmi faaliyetler açısından oldukça başarılı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın (TDV) desteğiyle yürütülen ve 2018 yılı içerisinde sonuçlandırılan, "Kırgızistan'da İlahiyat Alanında Okutulan Ders kitaplarının Yazımı ve Kırgızca'ya Çevirisi" adlı proje kapsamında kaleme alınıp tercüme edilen kitaplar bu kategoride hatırısayılır bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede ilahiyat alanının Tefsir, Hadis, İslam Hukuku, Tasavvuf, Din Eğitimi ve Din Sosyolojisi gibi temel disiplinlerinde on iki adet kitap yazılmış ve bunlar Kırgızca çevirileri ile birlikte Manas Üniversitesi Yayınları arasında basılmıştır. Söz konusu kitaplar

⁷ http://manas.edu.kg/docs/ktmu_yeni_anlasma_resmi_gazete_tr.pdf

Kırgızistan'daki İlahiyat Fakültelerinde bu disiplinlerin temel ders kitapları noktasında önemli bir boşluğu dolduracak mahiyatedir.⁸

Projeler: Özellikle İlahiyat Fakültesi bünyesinde yürütülen projeler, Kırgızistan'ın dini hayatına ve Kırgızistan'daki din eğitimi faaliyetlerine doğrudan katkı sağlar mahiyettedir. Şimdiye kadar toplam altı proje yapılmıştır.⁹

Sempozyumlar: Şimdiye kadar üç sempozyum yapılmıştır. Bunlardan birincisi, 11-14 Ekim 2012'de yapılan, "Orta Asya'da İslam Medeniyeti" adlı II. Uluslararası Sempozyumdur. İkincisi, ulusal düzeyde "Ahlak ve Değerler" sempozyumu (2017); diğeri ise, uluslararası düzeyde "Orta Asya Âlimlerinin İslam Medeniyetine Katkıları" başlıklı sempozyumdur (10-12 Ekim 2018). Her üç sempozyumun bildirileri kitap olarak da basılmıştır.

Makaleler: 2012-2020 yılları arasında burada çalışan öğretim üyeleri Üniversiteye ait Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde 27 adet makale yayınlamıştır.

İlahiyat fakülteleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, Türkiye'den gelip İlahiyat Fakültelerinde çalışan öğretim elemanlarının toplam sayısı 100'ü bulmuştur (1993-2020). İlahiyat Fakültelerinin verdiği toplam mezun sayısı ise 1,114'tür. Bunlardan 28'i doktorasını tamamlamış, 19'u ise doktorasına devam etmektedir. Aynı şekilde 45 öğrenci yüksek lisansını bitirmiş, 20 öğrenci ise yüksek lisansına devam etmektedir. Lisansüstü eğitim çalışmaları açısından bir diğeri önemli gelişme ise, Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin hem yüksek lisans hem de doktora programlarına sahip olmasıdır. Dolayısıyla bundan sonra artık ilahiyat fakülteleri kendi elemanlarını da yetiştirecek bir seviyeye gelmiştir, diyebiliriz.

İlahiyat Fakülteleri 87 farklı başlık altında yaklaşık, 15,500 sayfalık akademik tarzda kitap bastırması ve başta İlahiyat Fakültesi öğrencileri olmak üzere ilgili kurumlara dağıtmıştır.

Lisansüstü İlahiyat Eğitimi Yoluyla Yapılan Hizmetler

İlahiyat fakültelerine bağlı olarak, Türkiye'nin Kırgızistan din eğitimine yaptığı en önemli ve uzun soluklu katkılarından birisi de, lisansüstü eğitim yoluyla yapılan hizmetlerdir. Makalenin bu kısmında Kırgız öğrenciler tarafından Türkiye'de yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri hakkında bazı bilgiler verilecektir.

Lisansüstü Öğrencilere İlişkin Sayısal Bilgiler

Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin mezun vermeye başlamasıyla birlikte, 1998'den itibaren 2019 yılına kadar 80 öğrenci yüksek lisans eğitimi için çeşitli üniversitelere, 12 öğrenci de Haseki Eğitim Merkezleri'ne yüksek din eğitimi amacıyla girmiştir. Ayrıca beş yıllık fakülte eğitimi aldıkları için, yüksek lisans mezunu kabul edilen 6 öğrenci de doğrudan doktora eğitimi için Türkiye'ye gitmiştir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla az önce sözü edilen 12 öğrencinin de Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak üst düzey din görevlisi yetiştirmek amacıyla faaliyet gösteren Haseki Eğitim Merkezlerinde eğitim gördüğü ve bunlardan ikisi dışında diğerlerinin bu eğitim kurumlarından mezun oldukları görülmektedir.

Yüksek lisans ve Haseki eğitiminin ardından 58 kişinin doktoraya başladığı, 16 kişinin de yüksek lisansa devam ettiği dikkate alınır, Türkiye'ye gerek yüksek lisans gerekse Haseki için giden toplam 92 kişiden 18'inin, başka bir ifadeyle %19'unun doktoraya devam etmediği görülmektedir. Fakat henüz 2019 yılında yüksek lisansını bitiren 16 kişiden bir kısmının doktoraya devam etmesi durumunda bu oranın da %10'lara kadar düşmesi tahmin edilebilir. Yapmış olduğumuz görüşmelerde sağlık sorunları, ekonomik sebepler ve akademik yetersizlik gibi nedenlerin başarısızlık sebepleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

⁸ Bu ders kitaplarının Kırgızcası TİKA tarafından basılırken, Türkçeleri de KTMÜ tarafından basılmıştır.

⁹ Bu projeler şunlardır: "Kırgızistan'da Dini Durum ve Din Eğitimi: Durum Analizi ve Öneriler" 2014, yürütücü, Prof. Dr. Suat Cebeci; "Kırgızistan'da Dini Etki Mekanizmaları ve Dini Gelişimin Karakteristiği" 2016, yürütücü, Prof. Dr. Suat Cebeci; "İlahiyat Fakültelerinde Okutulan Temel Ders Kitapları ve Kırgızcaya Çevirisi" 2018, yürütücü, Prof. Dr. Mustafa Köylü; "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri ve Sorunları" 2019, yürütücü, Prof. Dr. Mustafa Köylü (bu projenin makale olarak yayınlanmış hali: Mustafa Köylü & Bakıt Murzaraimov & Muhittin Düzenli & Osman Eyüpoğlu & Mehmet Korkmaz & Ferhat Gökçe, "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri ve Sorunları", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2019, Cilt: 8, Sayı: 4, ss.3101-3125); "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Hadis Bilgi Düzeyleri" 2019, yürütücü, Doç. Dr. Muhittin Düzenli; "Türkiye'nin Kırgızistan Din Eğitimine Katkıları," 2020, yürütücü, Prof. Dr. Mustafa Köylü.

Lisansüstü Öğrencilerinin Anabilim Dallarına Göre Tercihleri

Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin alan tercihlerini incelediğimizde, 49 yüksek lisans ve 24 doktora olmak üzere Temel İslam Bilimleri alanında toplamda 77 öğrencinin lisansüstü eğitim yaptığı anlaşılmaktadır. Bu alan içerisindeki dağılım ise ağırlıklı olarak Tefsir (19), İslam Hukuku (14), Hadis (13), Kelam (12), Mezhepler Tarihi (9), Tasavvuf (6) ve Arap Dili Belagati (4) şeklinde sıralanmaktadır. Temel İslam bilimleri alanında her ne kadar Tefsir ve İslam Hukuku ağırlıklı olsa da, nispeten dengeli bir dağılımın olduğu söylenebilir.

Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde ise toplam 47 öğrencinin eğitim aldığı görülmektedir. Bunlardan 26'sı yüksek lisans ve 21'i doktora alanında çalışmıştır. Bu bölümdeki dağılım ise, Din Eğitimi (12), Dinler Tarihi (11), Din Felsefesi (9), Din Sosyolojisi (8), İslam Felsefesi (4), Din Psikolojisi (2) ve Mantık (1) şeklinde sıralanmaktadır. Felsefe ve Din Bilimleri alanında İslam Felsefesi, Din Psikolojisi ve Mantık alanı aleyhine bir dağılım söz konusudur. İlahiyat eğitimi açısından bu dağılımın dengeli olduğunu söylemek zordur.

İslam Tarihi ve Sanatları bölümünde ise, sadece 8 öğrencinin akademik çalışma yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Burada da dağılım İslam Tarihi (6) ve İslam Sanatları Tarihi (2) şeklindedir. Türk İslam Edebiyatı ve Türk Din Musikisi alanlarında şu ana kadar her hangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Gerek toplamda gerekse anabilim dalları alanlarında ortaya konan bu çalışmaların İlahiyat fakültelerinin kuruluş amaçları, müfredatı ve sağlıklı bir din eğitimi açısından yeterli ve dengeli olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Yüksek Lisans ve Doktora Burs Destekleri

Kırgızistan'da eğitim veren ilahiyat fakültesi mezunları, Türkiye Diyanet Vakfı, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve çeşitli vakıflar tarafından sağlanan burs destekleriyle Türkiye'de lisansüstü eğitim imkânı elde edebilmektedirler. Her ne kadar ağırlıklı olarak TDV burs desteği sağlasa da, son zamanlarda YTB burslarındaki artış da dikkat çekmektedir. Örneğin KTMÜ İlahiyat Fakültesi mezunlarının tamamı ve Araşan İlahiyat mezunu doktora öğrencilerinin büyük bir kısmı, YTB burslarından faydalanmaktadır. Az sayıda da olsa kendi imkânlarıyla Türkiye'ye giden öğrencilerin varlığını da belirtmemiz gerekir.

Yapılan Lisansüstü Tezlerin Konuları

Kırgız öğrencilerinin yapmış olduğu yüksek lisans tezlerine baktığımızda, nispeten daha güncel konuların çalışıldığı görülmektedir. Yakın zamanda bağımsızlığını kazanan Kırgızistan ve Kırgız toplumunu bir an önce tanımaya yönelik bir çaba, merak veya beklentiden dolayı böyle bir yola gidildiği kanaatindeyiz.

Büyük oranda Kırgız toplumu, tarihi, kültürü, dini inançları, sosyal yapısı ile alakalı konuların tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Kırgız toplumu ve Kırgızistan üzerine yapılan tezler; bağımsızlık sonrası dönem ve güncel konular, Sovyet Dönemi ve İslamiyet sonrası Kırgız tarihi ve Kırgız düşüncesi ana başlıkları altında tasnif edilebilir.

İmam-Hatip Liseleri (Teoloji Kolejleri) Yoluyla Yapılan Din Eğitimi Hizmetleri

Türkiye'nin Kırgızistan'a katkı sunmaya çalıştığı alanlardan birisi de mesleki din eğitimi alanıdır. Henüz Kırgızistan'da istenilen düzeye gelmese de, hem orta derecede din eğitimi ihtiyacını karşılamak, hem de yüksek din öğretimine bir temel oluşturmak açısından oldukça önemli olan kurumlardan birisi de İmam-Hatip okullarıdır. Makalenin bu kısmında bu okullara yer verilecektir.

Oş Devlet Üniversitesi İmam Hatip Lisesi (İman Gimnazyası)

Oş'ta bir imam hatip lisesinin açılması, Oş İlahiyat Fakültesinin açıldığı yıllarda (1994) gündeme gelmişse de (Erdem, 2019, s. 135-137), o yıllarda bu proje gerçekleşmemiş, bununla beraber bu konudaki talep ve görüşmeler devam etmiştir. Nihayet 09/05/2013 tarihinde Oş Devlet Üniversitesi bünyesinde bir İmam Hatip Lisesi açılması protokolü imzalanmıştır. Bu protokolle, okulda görev yapacak meslek dersleri öğretmenlerinin T.C. Milli Eğitim Bakanlığınca gönderilmesi, ihtiyaç duyulduğunda öğretmenlerin, Türkiye Diyanet Vakfı ve Oş Devlet Üniversitesi arasında yapılan protokol gereğince açılan İlahiyat Fakültesi mezunları arasından tercih edilmesi ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından pedagojik eğitimlerine katkı sağlanması öngörülmüştür. Okulda görev yapacak Kırgız öğretmenlerin maaşları ve diğer giderlerinin Oş

Devlet Üniversitesi Rektörlüğünce; Türkiye’den gönderilen öğretmenlerin maaşlarının ise Türkiye tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.

Nihayetinde, eğitimin başlayacağı ilk yıl (2013-2014) için tamirat yapılacak bina belirlenmiş, ders kitaplarının çevirisi için komisyon oluşturulmuştur. 2013-2014 yılında “İman Lisesi (Gimnazyası)” adı altında Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin yanındaki yurt binasının zemin katı düzenlenmiş ve 22 erkek, 12 kız öğrenci ile öğretime başlanmıştır.

Eğitim Müfredatı: Açılan okulun müfredat çalışmalarını yürüten komisyon, Türkiye tarafından Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin Açılan İmam Hatip Liselerinin Haftalık Ders Çizelgelerinin yanı sıra, Anadolu İmam Hatip Liselerinin Haftalık Ders Çizelgeleri ve Kırgız liselerindeki müfredatları inceleyerek bir düzenleme yapmış, bu bağlamda ortak alan ve seçmeli dersleri belirlemiştir. Bu düzenlemede öğrencilerin hem dinle ilgili meslek derslerini, hem de üniversitelere gidebilmeleri için gerekli fen, sosyal ve diğer kültür derslerini almaları öngörülmüştür. Mevcut program da bu şekildedir.

Öğrenci: Öğrenci seçimi imamlar vasıtasıyla ve eğitim-öğretim döneminden önce medyaya verilen bazı ilanlarla ailelere duyurulmaya çalışılmaktadır. Okula öğrenci seçimleri yazılı ve sözlü sınavla yapılmakta, yazılı sınavda öğrencilerin Matematik, Kırgızca ve Tarih konularındaki bilgileri ölçülürken, sözlü sınavda ise, dini bilgiler ve genel kültür düzeyine bakılmaktadır. Ancak şu da bir gerçektir ki, okula başvuran öğrencilerin devlet sınav puanları düşüktür.

Oş Devlet Üniversitesi İmam Hatip Lisesi ücretli bir okuldur. Zira bu okul, Türkiye’deki örneklerinden farklı olarak, bir devlet üniversitesi bünyesinde açılmıştır. Dolayısıyla öğrenciler, üniversiteye bağlı olan İmam Hatip Lisesinde eğitim görebilmek için yıllık 28.000-35.000 arası değişen miktarda Kırgız Comu (Somu) harç ödemektedirler.* Dolayısıyla, Türkiye’deki örneklerinden farklı olarak, genel itibariyle fakir sayılabilecek dindar ailelerin bu okula çocuklarını göndermeleri, onlara ekonomik anlamda belli bir yük getirmektedir, denebilir.

2019-2020 eğitim-öğretim yılı itibari ile bu okulda 185 öğrenci eğitim görmektedir. Halen 2 tanesi 11. sınıf, 2 tanesi 10. sınıf, 3 tanesi 9. sınıf ve 3 tanesi de 8. sınıf olmak üzere toplam 10 sınıfta, kız-erkek ayrı sınıflarda eğitime devam edilmektedir. Kırgızistan milli eğitim sistemine göre öğrenciler 9. sınıfta Meslek Kolejlerine geçiş yapabilmektedirler. Burayı bitirenler ise, üniversiteye 2. veya 3. sınıftan başlayabilmektedirler. Dolayısıyla lise 9. ve 11. sınıfa geçilirken, sınıf mevcutlarında belli bir azalma yaşanmaktadır.

İmam Hatip Lisesinde okuyan öğrencilerin günde üç öğün yeme, içme ve yatma masrafları Türkiye Diyanet Vakfı tarafından karşılanmakta, öğrencilerden bunlara karşılık her hangi bir ücret alınmamaktadır. Okulda okutulan ders kitapları, Oş Devlet Üniversitesince karşılanmaktadır. Meslek dersleri kitapları ise, Diyanet Vakfı tarafından ücretsiz olarak Türkiye’den getirilmektedir. Bunlar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Anadolu İmam Hatip Liseleri için hazırlanmış olan devlet kitaplarıdır.

Okul müdür vekilinin verdiği bilgilere göre, her yıl öğrencilerden 3-5 tanesi Türkiye’ye gidip, eğitimlerine orada devam etmektedirler. 2019 yılı itibariyle, 6 öğrenci Türkiye Bursları, 2 öğrenci Uluslararası İlahiyat Programı aracılığıyla Türkiye’nin farklı üniversitelerinde eğitim görmeye başlamıştır. Bunun haricinde 4 öğrenci Türkiye’deki Kur’an kurslarında, yaklaşık 20 öğrenci ise Uluslararası İmam Hatip Liselerinde okumaktadır. Öğrencilerin önemli bir kısmı ise Kırgızistan’daki tıp, ilahiyat, mühendislik gibi fakülteleri tercih ederek yükseköğrenime devam edebilmektedirler. Yine onun ifadesine göre, öğrencilerin % 90-95 gibi büyük bir kısmı üniversite eğitime devam etmektedir.

Öğretmen Kadrosu: Türkiye Diyanet Vakfı’nın desteği ile Oş Devlet Üniversitesine bağlı olarak faaliyet göstermekte olan İmam Hatip Lisesi bir müdür, iki müdür yardımcısı tarafından yönetilmektedir. Normalde, okul müdürü Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Türkiye’den görevlendirilmektedir.

İmam Hatip Lisesindeki Kırgız müfredatına ilişkin derslerin tamamı Oş Devlet Üniversitesi Rektörlüğü tarafından görevlendirilen öğretmenler tarafından okutulmaktadır. Programda yer alan meslek derslerinin ise Türkiye’den gelen öğretmenler ve Oş İlahiyat Fakültesinden mezun olan öğretmenler tarafından okutulduğu ifade edilmiştir. Bunlardan bazıları Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Yüksek İhtisas

* 2020 yılı Şubat ayı verilerine göre, 1 ABD doları 69.85 Kırgız Somudur. Dolayısıyla bu harç miktarı, öğrenci başına yıllık 400-500 \$ arası değişmektedir.

Merkezi Programlarını bitirmiştir. 2019-2020 yılı itibari ile okulda görevli 5 meslek dersi öğretmeni bulunmaktadır.

Her ne kadar bu okulu bitirenlerin, medreselerden farklı olarak, üniversitelere girebilme hakkına sahip olmaları bu okulu avantajlı konuma getirse de, henüz söz konusu kurumun, toplumda istenilen düzeyde ilgi görmediği ve öğrenci sayısını yeterince artıramadığı söylenebilir.

İ. Arabayev Kırgız Devlet Üniversitesi Teoloji Koleji

Bu kolej 2016 yılında Kırgızistan Milli Eğitim Bakanlığı ve Din İşleri Komisyonu'nun aldığı kararla, Muftiyat ve İ. Arabayev Üniversitesi'nin anlaşmaları gereğince açılmıştır. Bahse konu okul, 2015-2016 yılında öğrenci almaya başlamıştır. Bu okul, 9. sınıftan sonra öğrenci alan, orta düzeyde eğitim veren, eğitim süresi 2 yıl 10 ay olan, gündüzlü bir lisedir. Okul devlet tarafından da akredite edilmiştir. Öğrencilere bu okulu bitirince “teolog” ünvanı verilmektedir.

Gerek okulun açılış sürecinde gerekse sonraki yıllarda Türkiye'nin bu kuruma çeşitli kanallar vasıtasıyla destekleri olmuştur. Okul idaresinin verdiği bilgilere göre, okul programlarının hazırlanmasında Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü yetkililerinden destek alınmış, Türkiye'deki proje imam hatip liselerinin programları incelenerek program oluşturulmuştur. Aynı şekilde, gerek öğretmenlerin ücretlerine ve gerekse okulun bazı fiziki ihtiyaçlarına Türkiye Diyanet Vakfı ve Ensar Vakfı gibi kuruluşlardan destek alındığı bildirilmiştir.

Eğitim Müfredatı: Bu okulun eğitim müfredatı da daha önce geçen Oş İmam Hatip Lisesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Söz konusu okulun programında sosyal dersler, fen/matematik dersleri, dinle ilgili meslek dersleri bulunmaktadır. Öğrencilere ilk yıl sadece fen ve sosyal dersler verilirken, sonraki iki yılda ağırlıklı olarak meslek dersleri okutulmaktadır.

Öğrencilere kitapları ücretsiz verilmekte, bunlar Muftiyat'tan, Araşan İlahiyat Fakültesi'nden, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden ve Türkiye'den Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan temin edilmeye çalışılmaktadır.

Öğrenci: Öğrencilerin bu okula kayıt hakkı kazanabilmeleri için bir ön sınav yapılmaktadır. Oş İmam Hatip Lisesinden farklı olarak bu sınavda öğrencilere dinle ilgili sorular sorulmamakta, dolayısıyla onların dinle ilgili bilgi ve beceri düzeyleri yoklanmamaktadır. Bu okul da üniversiteye bağlı olarak faaliyet gösterdiği için, öğrenciler harç ödemek durumundadırlar. Buna göre, bu harçlar 2019 yılında yıllık 16.000 com (220 \$) civarında iken, 2020 yılında bu miktar 25.000 com (358 \$) civarındadır. Okulun imkânları ölçüsünde en başarılı ilk beş öğrenciye her ay 500 com (yaklaşık 7,1 \$) burs verilmektedir.

Okula her yıl ortalama 30-35 öğrenci kayıt yaptırmaktadır. Okul idaresinin verdiği bilgilere göre, bazı öğrenciler okula başladıktan sonra, ekonomik nedenlerle bu okulu bırakabilmekte, bir yıl çalışıp para kazandıktan sonra, tekrar eğitimine devam edebilmektedirler. Araştırmanın yapıldığı 2019-2020 yılındaki öğrenci sayıları şöyledir: 1. sınıfta 31; 2. sınıfta 19; 3. sınıfta 23 öğrenci olmak üzere, toplam 73 öğrenci eğitim almaktadır.

Genel olarak öğrencilerin üniversite giriş sınav puanlarının çok da yüksek olmadığı söylenebilir. Şimdiye kadar, bu okulu bitiren öğrencilerden 10 tanesi ilahiyat fakültesini, 5 öğrenci de diğer fakülteleri tercih etmiştir. 11 öğrenci ise bir yıl ara verdikten sonra üniversite okuyacağını söylemiştir. Türkiye'de 2018 yılında iki, 2019 yılında da yine iki öğrenci ilahiyat fakültesinde okumuştur.

Okul idaresinin verdiği bilgilere göre, bu kurumu bitiren bazı öğrenciler ülkedeki mescitlerde, medreselerde, gerek Muftiyat ve gerekse Din İşleri Komisyonu'nda görev alabilecek durumda iseler de bu henüz tam olarak gerçekleşmemektedir. Zira hem bahse konu kurumlardan henüz bu konuda yeterli bir talep oluşmamakta, hem de öğrenciler imamlık ve medrese hocalığı gibi görevleri ücretlerinin çok düşük olması nedeniyle tercih etmemekte dolayısıyla üniversite eğitimlerine devam ederek daha fazla para getirecek başka işlere yönelmektedirler.

Öğretmen Kadrosu: Söz konusu kolejin programında yer alan dersleri üniversitenin kadrosunda çalışan öğretim elemanları/öğretmenler okutmaktadırlar. 2019 yılındaki verilere göre, bunlardan 2 tanesi doçent, 1 tanesi Dr., 13 tanesi de kadrolu ya da geçici zamanlı öğretim görevlileridir. Bunların ücretleri üniversite tarafından ödenmektedir. Ancak, okul idaresinin verdiği bilgilere göre, söz konusu ücretler oldukça düşük olduğu için, üniversitenin verdiği bu ücretler yeterli gelmemekte, zaman zaman Türkiye'den bu konuda yardım ve destek alınmaya çalışılmaktadır.

Oş Devlet Üniversitesi Araşan Teoloji Koleji

Bu kolej, Bişkek şehrinin 15 km güneyinde bulunan Araşan köyünde, 2017-2018 eğitim öğretim döneminde, Oş Devlet Üniversitesi tarafından açılmıştır. Söz konusu kolej, 2003 yılında eğitime başlayan, Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesinin hemen yanında açılmıştır.

Okul yetkililerinin verdiği bilgilere göre, burada zaten 15 yıldan beri bir Kur'an kursu bulunmaktaydı. 2017-2018 yılından sonra ise, burada ayrıca bir kolej açılarak, söz konusu öğrencilerin en azından bir kolej okumaları ve isterlerse ilahiyat gibi fakültelere gidebilmelerine imkân sağlanmıştır. Söz konusu kolej sadece erkek öğrencileri almaktadır.

Söz konusu okulun 20 civarında öğretmeni bulunmaktadır. Bunların çoğunluğu İlahiyat fakültesinin öğretim elemanlarıdır. Bunlardan bir kısmı kadrolu, bir kısmı ise ücretli olarak derslere girmektedir. Bunlara ilave olarak, Türkiye'den gelen ve Bişkek Büyükelçiliği Din Müşavirliği'nde görevli olanlardan az sayıda da olsa birkaç imam Kur'an-ı Kerim gibi derslere girebilmektedir.

Kolejin eğitim binası 200 öğrenciye uygun olarak hazırlanmışsa da şu an 150 kadar öğrenci eğitim görmektedir. Henüz bu kurum öğrenci mezun etmemiştir. Burayı bitirenlere ortaöğretim düzeyinde "teolog" unvanı verilmektedir. Kolejle ilgili bina, tesis, iāe, ibate gibi tüm ihtiyaçlar, Türkiye tarafından ve Aziz Mahmut Hüdayi Vakfı'nın destekleriyle karşılanmaktadır.

Eğitim programlarının hazırlanmasında, Türkiye'deki imam hatip liselerinin programlarının yanı sıra, İ. Arabayev Teolojisinin tecrübesinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla eğitim programlarının benzer olduğu ifade edilebilir.

Bişkek Türk Ortaokulu-İmam Hatip Ortaokulu

Bu kurum, Bişkek Türk İlkokulu ve Ortaokulu bünyesinde, 5. sınıf öğrencileri için bir şube olarak, 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde faaliyete başlamıştır. Söz konusu iki okulun da programını Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı belirlemiştir. Bu iki okulun tüm ders kitapları Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de İmam Hatip Ortaokullarında okutulmakta olan kitapların aynısı, bu kurumda da ders kitabı olarak okutulmaktadır.

Bu okulun programında yer alan tüm dersler Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen öğretmenler tarafından yürütülmektedir. Halen söz konusu okulda iki tane Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni görev yapmakta olup, İmam Hatip Ortaokulu programında yer alan Kur'an-ı Kerim, Arapça ve Siyer gibi dersleri de bu öğretmenler yürütmektedirler.

Bu ortaokul ilk mezunlarını 2018-2019 eğitim-öğretim yılında vermiştir. Söz konusu yıl 21 öğrenci bu okuldan mezun olmuştur. Halen ortaokula 99 öğrenci devam etmektedir. Ancak henüz okulun lise kısmı bulunmamaktadır. Mezunların çoğu yine Türkiye Cumhuriyeti tarafından Bişkek'te Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi kampüsünde açılan Kırgız-Türk Anadolu Lisesinde eğitimlerine devam etmektedirler. Birkaç öğrenci ise, Türkiye'de sınavla öğrenci alan bazı liseleri kazanmışlardır.

Sonuç olarak, ülkedeki imam hatip liseleri, teoloji kolejleri örgün din eğitimi alanında henüz yeni yeni faaliyet göstermeye başlayan kurumlardır. Araştırmaya konu edilen okullarda 2019-2020 yılı itibariyle; Oş İmam Hatip Lisesinde 185, İ. Arabayev Teoloji Kolejinde 73, Araşan Teoloji Kolejinde, 150 olmak üzere, toplamda 408 öğrenci eğitim görmektedir. Bişkek Türk İmam Hatip Ortaokulunda ise 99 öğrenci eğitim almaktadır. Bu verilere göre, 2020 yılı itibariyle lise ve ortaokul düzeyinde toplamda 500 civarında öğrencinin eğitim gördüğu anlaşılmaktadır.

2019-2020 yılı itibariyle, Oş İmam Hatip Lisesinden 94, Arabayev Teoloji Kolejinden 46, Bişkek İmam Hatip Ortaokulundan 21 öğrenci mezun olmuştur. Araşan Teoloji Koleji ise henüz mezun vermemiştir. Böylece, bu kurumlardan toplamdan 161 kadar öğrenci mezun olmuştur. Bahsi geçen lise ve teoloji kolejlerini bitiren öğrenciler imamlık, müezzinlik gibi görevleri tercih etmemektedirler. Zira bu görevlerin itibarı ve ücretleri oldukça düşüktür. Bundan dolayı öğrenciler bu kurumları bitirdikten sonra daha çok para getirecek üniversitelere girme ve iş bulma arayışına girmektedirler.

Lise/kolej düzeyindeki okullara öğrenci seçimi sınavla yapılmaktadır. Her yıl kısmen bir artış yaşanıyor olsa da, bu okullara henüz yeterince ilgi artırılmamıştır. Bu durumun, politik, toplumsal, ekonomik vb. sebepleri bulunmaktadır. Örneğin, öğrencilerin maddi imkânsızlıklarının olması, bu

kurumları bitirenlerin istihdam sorularının bulunması, ülkedeki din ve din eğitimi politikalarının henüz belli bir çizgiye kavuşmaması bunlardan bazılarıdır.

Türkiye Cumhuriyeti gerek devlet gerekse sivil toplum örgütleri kanalıyla, öğrenciler bahsi geçen bu okullarda eğitimlerine devam ederken de, bu okulları bitirdikten sonra da katkı sunmaya çalışmaktadır. Bu katkılar, Oş İmam Hatip Lisesinde olduğu gibi, öğretmenlere yurt, yemek, bina, araç-gereç hizmeti şeklinde; Araşan ve Arabayev kolejlerinde olduğu gibi, kitap, maddi destek vb. biçiminde gerçekleşebilmektedir. Yine başarılı olan bazı öğrenciler gerek eğitimlerine devam ederken, gerekse mezun olduktan sonra burs alma, Türkiye'de eğitim görme imkânı elde edebilmektedirler.

Yaygın Din Eğitimi Yoluyla Yapılan Hizmetler

Ülkede Din Hizmetleri Müşavirliği ülkenin bağımsızlığından hemen sonra (25.05.1992'de) açılmıştır. Bışkek Türk Büyükelçiliği bünyesindeki Din Müşavirliği Kırgızistan'da bulunan Türk vatandaşları ve diğer Müslümanlara İslam dininin ibadet, ahlak ve itikat gibi temel konularında bilgilendirme ve dini eğitim hizmetine yönelik diğer çalışmaları yapmaktadır. Aynı zamanda Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi ve Devlet Din Komisyonunun ihtiyaç duydukları konularda kendilerine yardımcı olunmaktadır.

Açıldığı tarihten bugüne (2020) kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin Bışkek'teki elçiliği bünyesinde Din Hizmetleri Müşaviri olarak yedi kişi görev yapmıştır. Din Hizmetleri Müşavirliği, Türkiye Diyanet Vakfı ile koordineli olarak, Kırgızistan Cumhuriyeti'nde farklı alanlarda bir takım dini faaliyetler yürütmektedir.

Müşavirlik, 1995 yılından itibaren bölgede çok büyük ihtiyaç olan cami ihtiyacını karşılamak üzere, Türkiye Diyanet Vakfı ve Türkiye halkının destekleriyle çeşitli atılımlar yapmış, bu bağlamda dört büyük cami ile dinî kültürümüzde özgün bir yeri olan bir türbe inşa etmiştir.

Makalenin bu son kısmında da Din Müşavirliği tarafından yapılan hizmetleri sunmaya çalışacağız.

Türkiye Tarafından Yapılan Cami ve Türbeler

Koçkor Camii: Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın işbirliğiyle 1996 yılında Narn iline bağlı Koçkor İlçesinde Ak Mescit isimli bir cami inşa edilmiştir. Türk İslam mimarisi tarzında yapılmış olan caminin lojmanı, Kur'an Kursu, şadırvanı ve etrafı çevrili geniş bir bahçesi bulunmaktadır. Cami 350 kişiliktir. Vakit namazlarında 10-15 kişi, Cuma namazlarında 50-100, bayram namazlarında ise 500 kişi namaz kılmaktadır. Halen Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının görevlendirdiği bir Türk imam camide hizmet vermektedir.

Erdem Camii: Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi avlusuna inşa edilen Erdem Cami, Mustafa Erdem ve ailesinin bir sadaka-i cariyeye projesidir. Osmanlı mimarisi tarzında planlanmış olan caminin büyük oranda mali ihtiyaçları Mustafa Erdem ve ailesi tarafından karşılamıştır. İnşaatına 17 Mart 2005 tarihinde başlanan caminin, açılış töreni 24 Kasım 2005'te gerçekleşmiştir. Camii 600 kişilik kapasiteye sahip olup, zemin katı Kur'an Kursu ve sosyal hizmet alanı olarak hazırlanmıştır. (Erdem, 2019, ss. 407-415)

İmam Serahsî Camii: Bu cami T.C. Devleti'nin ve halkının kardeş Kırgızistan halkına büyük bir hediyesidir. Cami, 30 ciltlik *el-Mebsut* adlı telifin sahibi olan büyük Hanefî âlimi Ebu Bekir Muhammed b. Ebu Sehl es-Serahsî'nin aziz hatırasına ithafen yapılmıştır. Camii, altı yıllık inşaat sürecinden sonra, 02.09.2018 tarihinde Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan ve Kırgızistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Sooronbay Ceenbekov tarafından hizmete açılmıştır.

Cami, Bışkek şehrinin merkezinde klasik Osmanlı mimarisinden esinlenerek inşa edilmiştir. Cami, kapalı ibadet alanlarıyla 10 bin kişinin, Cuma ve bayram gibi özel günlerde ise açık ibadet alanları ile beraber 20 bin kişinin aynı anda ibadet edebilmesine imkân vermektedir. Maliyeti yaklaşık 35.000.000 (otuz beş milyon) Amerikan doları olan caminin tüm yapım masrafları Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Türk halkından toplanan bağışlar sayesinde karşılanmıştır.

Özğent Camii: Kırgızistan'ın Oş şehri Özgen ilçesinde İmam Serahsî'nin türbesinin yanına klasik Osmanlı mimarisi tarzında inşa edilmekte olan camidir. Her ne kadar fizibilite çalışmaları, hukuki istimlak ve proje işlemleri çok öncelere dayansa da, cami inşaatına 2018'de başlanmış olup halen (2020) devam etmektedir.

4000 m² alan içerisinde inşaatı devam eden bu camii, 500 kişilik cemaat kapasitesine sahip olup, bünyesinde İslam Araştırma Merkezi, Kur'an kursu, kütüphane, misafirhane, aşevi ve lojman

barındırmaktadır. Ayrıca caminin avlusuna İmam Serahsî'nin 15 yıllık hapis hayatını çektiği kuyuyu hatırlatması amacıyla temsili bir de kuyunun yapılması planlanmaktadır.

İmam Serahsî Türbesi: Ünlü İslam alimi fakih İmam, Serahsî'nin Kırgızistan'ın Oş şehri Özgen ilçesinde bulunan kabrinin restorasyon ve imarı, Türkiye Diyanet Vakfı ile işbirliği tarafından yapılmıştır. Özgen Belediyesi, türbe etrafındaki gayrimenkul sahipleri ve Türkiye heyetleri arasında birkaç yıl süren istimlâk ve hukuki işlemlere dair süreç 2009 yılında tamamlanabilmiştir.

Din Hizmetleri ve Din Görevlileri

Din Müşavirliği bünyesinde zamana göre değişen sayılarla, 10 ile 15 arasında din görevlisi hizmet etmektedir. Bunlar Bişkek merkez, Oş ve Narın köylerinde görev yapmaktadırlar. Din görevlileri asli görevlerinin haricinde bir takım dini hizmetler, sosyal-kültürel etkinlikler de yapmaktadırlar. Bunları maddeler halinde şu şekilde özetleyebiliriz.

Cami Hizmetleri: Din görevlileri görevli oldukları camide, vakit namazlarını kıldırarak beraber, Cuma namazı öncesinde, Ramazan gecelerinde ve çeşitli münasebetlerle halkı dini açıdan aydınlatıcı vaaz ve nasihatlerde bulunmaktadırlar. Cami içinde ve dışında sosyal ve kültürel etkinlikler icra etmektedirler.

Kur'an-ı Kerim Öğretimi: Kırgızistan'daki din görevlileri, vatandaş, soydaş tüm Müslümanlara Kur'an-ı Kerim'i öğretme, onu usulüne uygun güzel okuma konusunda azami gayret göstermektedirler. Gerek yaz tatillerinde, gerekse yıl içerisinde Kur'an öğreticiliği hizmeti kesintisiz bir şekilde devam etmektedir.

Dini Eğitim Veren Kurumlarda Hocalık Yapmak: Bu bağlamda görevlilerimiz Kırgız Müslümanları Dini İdaresi Başkanlığına bağlı Hz. Ömer İslam Üniversitesi ile çeşitli İslam Enstitülerinde ihtiyaçlar doğrultusunda Kur'an-ı Kerim öğretmenliği hizmeti vermektedirler. Ancak son yıllarda hukuki düzenlemeler sebebiyle bu hizmetlere ara verilmiştir.

Din hizmetleri müşavirliğinde kuruluşundan günümüze kadar Türkiye'den gelerek dini alanda görev yapan personel sayısı yaklaşık 100 civarındadır. Bu alandaki hizmetler halen devam etmektedir.

Eğitim Hizmetleri

Kırgızistan'da şu anda din hizmeti sunan yerel din görevlilerine, imkânlar ölçüsünde Kırgızistan Müslümanları Dini İdaresi (KMDİ) ile işbirliği yapılarak Hizmetçi Eğitim Kursları düzenlenmektedir. Ayrıca 2013 yılında 30 Kırgız mahalli din görevlisi, 45 gün süreyle DİB Tekirdağ Eğitim Merkezinde Hizmetçi Eğitim Kursuna gönderilmiştir. 2015 yılında 32 din görevlisi, Bursa eğitim merkezine 40 günlük eğitime gönderilmiştir. Yine aynı yılın 12.01.2015-24.01.2015 tarihleri arasında Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi bünyesinde mahalli din görevlileri için Hizmet içi Eğitim Kursu düzenlenmiştir. Bu hizmet içi eğitim kursları ihtiyaca göre devam etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kırgızistan'dan talep olması halinde, her sene Kur'an Kurslarına öğrenci kabul etmektedir. Bu bağlamda 2019-2020 eğitim öğretim yılında 46 öğrenci gönderilmiştir.

Dini, Sosyal ve Kültürel Hizmetler

Soydaşlarımızın dini, sosyal ve kültürel durumları ile ilgilenerik onların geçmişıyle geleceği arasındaki kültür bağlarının kurulmasına, kuvvetlenmesine ve ilişkilerin geliştirilmesine süreklilik kazandırılmasına çalışılmaktadır. Bu cümleden olarak bir takım dini ve sosyal faaliyetler yürütölmektedir. Bu bağlamda Mevlidi Nebi Haftası etkinliklerini, kurban hizmetleri ve Ramazan yardımlarını zikredebiliriz.

Araşan Erkek Yatılı Kur'an Kursu

Araşan Erkek Yatılı Kur'an Kursu, Bişkek'e 10 km mesafedeki Araşan köyünde, Kırgızistan'daki edebiyatçı ve yazarlara tahsis edilmiş olan Litfond'a bağlı iki hektarlık arazide bulunan kiralık bir binada hizmet vermektedir. Kur'an Kursunun giderleri ve masrafları, Türkiye destekli bir vakıf tarafından karşılanmaktadır. Kur'an Kursu 70 öğrenci kapasitelidir.

Kur'an Kursunun açılışı 1992 yılında gerçekleşmiştir. Kur'an Kursunun açılışında ve hafızlık eğitim sisteminin yerleştirilmesinde o dönem Türkiye'den gelen hocalar kurucu rol oynamışlardır. Kurstaki hafızlık eğitimi, Osmanlı döneminden günümüze Türkiye'de uygulanmakta olan geleneksel metoda göre yapılmaktadır. 1992 yılında açılmış olan Kurs, 2011 yılına kadar hem hafızlık eğitimi vermiş, hem de Oş Devlet Üniversitesi Araşan İlahiyat Fakültesinin yurdu olarak kullanılmıştır. 2011 yılında Din Müşavirliğine bağlı olarak hafızlık eğitimine devam etmiştir. Bu tarihten itibaren hafızlık eğitimi, Din Hizmetleri

Müşavirliği tarafından devam ettirilmektedir. 2011 yılından itibaren her yıl hafız öğrenciler yetiştirilerek, kendilerine hafızlık diploması verilmiştir. Şimdiye kadar 175 öğrenci hıfzını tamamlayarak, Kur'an Kursundan mezun olmuştur. 2019-2020 yılı itibarıyla 65 kursiyer hafızlık çalışmalarını sürdürmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıda çok kısa olarak, Türkiye'nin Kırgızistan'a gerek örgün, gerekse yaygın din eğitimi yoluyla yapmış olduğu doğrudan ve dolaylı katkıları ele almaya çalıştık. Ancak daha iyi din hizmeti sunabilmek için, yapılan çalışmalar ışığında aşağıdaki önerilerin de dikkate alınmasının gerekliliğine inanmaktayız. Bu önerileri de yapılan din eğitimi faaliyet alanlarına göre sıralamak istiyoruz.

İlahiyat Fakülteleri ve lisansüstü çalışmalar açısından şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Hâlihazırdaki İlahiyat Fakülteleri sayı itibarıyla ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir. Sayısının artırılmasından ziyade, niteliğinin artırılması daha uygun olacaktır.
- İlahiyat Fakültelerine nitelikli öğrencilerin alınması büyük oranda istihdam sorununun çözümüne bağlıdır. Dolayısıyla ülkenin din eğitimi ihtiyaçları öncelikle ilahiyat mezunu öğrenciler aracılığıyla karşılanmalıdır. Bu bağlamda hem devlet okullarındaki Adep ve Din Kültürü Tarihi derslerinde hem de Muftiyata bağlı kurumlarda, İlahiyat Fakültesi mezunu öğrencilere öncelik tanınmalıdır.
- Öğrencilerin tez çalışmalarında bilimsel kriterlerden ve kaliteden kesinlikle taviz verilmemelidir.
- Verimliliğin artırılması ve sürekliliğin sağlanması için ortak bir takip/kayıt sisteminin ve bir tez havuzunun oluşturulması gerekir.
- Lisansüstü çalışmalarda sadece belirli alanlara ağırlık verilmemeli; İlahiyat Fakültelerinin ihtiyaçları dikkate alınarak doğru bir yönlendirme yapılmalıdır.

Bir bakıma gelecekte İlahiyat Fakültelerinin alt yapısını oluşturacak olan İmam-Hatip Liseleriyle ilgili olarak da şu önerilerde bulunulabilir:

- Gerek Oş İlahiyat Fakültesi'nden gerekse Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden, aynı zamanda pedagojik formasyonu da olan yeterli sayıda İlahiyat Fakültesi mezunu öğretmen adayı yetişmiştir. Söz konusu kişilerin açılan veya açılacak olan imam hatip lisesi/teoloji koleji benzeri kurumlarda görevlendirilmeleri, bu kurumların kalitesine ve gelişimine çok önemli faydalar sağlayabilecektir.
- İmam Hatip Liselerinin (Teoloji Kolejlerinin) programlarıyla ilgili Türkiye'deki örneklerinden de yararlanılarak iyileştirme ve geliştirme çalışmaları yapılabilir. Zira söz konusu kolejlerin programlarında derslerin çeşidi ve sayısal dağılımları ile ilgili sorunlar bulunmaktadır.
- Bahse konu kolejlerin en önemli sorunlarından birisi de ders kitaplarıdır. Dolayısıyla program geliştirme çalışmalarına paralel olarak, bu alanda da çalışmalar yapılmalı, söz konusu kolejlerde okutulmak üzere ortak kitaplar hazırlanmalıdır.

Türkiye'nin Kırgızistan din eğitimine en önemli katkı alanlarından birisi de Din Müşavirliği yoluyla yapılan cami ve Kur'an Kursu hizmetleridir. Ancak bu alanda daha nitelikli hizmetlerin yapılabilmesi için şu öneriler dikkate alınmalıdır:

- Ülkede din müşavirliğinin daha aktif hale getirilmesi gerekir. Din Müşavirliğinin sadece cami hizmetleriyle değil, İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleriyle de sıkı bir iletişiminin olması gerekir.
- Buraya gönderilecek olan imam-hatiplerin mutlaka Kırgızca dilini öğrenmeleri gerekir. Bu dil öğrenme sorunu, buraya gelmeden önce halledilebileceği gibi, buraya geldikten sonra da bir kursa tabi tutulmaları yoluyla da çözülebilir.
- Hafızlık yapan öğrencilerin mümkün olduğu kadar İmam Hatip Okullarına ve İlahiyat Fakültelerine yönlendirilmeleri gerekir.
- İmkanlar ölçüsünde Kırgızistan'daki il müftülerinin ve bazı imamların Türkiye'ye davet edilerek, onlara Türkiye'deki dini hizmet alanları tanıtılmalıdır.

Etik Beyan

"Türkiye'nin Kırgızistan Din Eğitimine Katkıları" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırmada doküman

incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu araştırmada doküman incelemesi yapıldığından etik kurul kararı zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akramova, D. (2000). *Din eğitiminin genel eğitim içindeki yeri ve Kırgızistan'daki durum* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akramova, D. (2006). *Kırgızistan'da ortalık mekteplerdeki "adeb sabagi" dersinde din eğitimi ile ilgili amaçların gerçekteşme düzeyi (Oş örneği)* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydar, H. (2009). *Kırgızistan'da din eğitimi ve araşan ilahiyat fakültesi*. Bişkek.
- Aydar, H. (2009). *Kırgızistan'da dindarlaşma*. Bişkek.
- Büyükalaca, O. N. (2003). *Kırgızistan'da din eğitimi ve kırgızistan müslümanları dini idaresi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cebeci, S. (2014). *Kırgızistan'da dini durum ve din eğitimi: durum analizi ve öneriler. Araştırma Projesi*. Bişkek.
- Cebeci, S. (2016). *Kırgızistan'da dini etki mekanizmaları ve dini gelişmenin karakteristiği. Araştırma Projesi*. Bişkek.
- Erdem, M. (2019). *Kırgızistan hatıraları*. Ankara: Tulpars Yayınları.
- Erdem, M. (2005). *Kırgız Türkleri dini ve sosyal hayat*. Ankara: TDV Yayınları.
- Köylü, M. ve Diğerleri. (2019). *Kırgızistan'daki din görevlilerinin mesleki yeterlikleri ve sorunları. Proje Kesin Raporu* (Proje No: KTMU-BAP-2018.SBE.01). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Proje Koordinasyon Başkanlığı.
- Köylü, M., Murzaraimov, B., Düzenli, M., Eyüpoğlu, O., Korkmaz M. ve Gökçe F. (2019). Kırgızistan'daki din görevlilerinin mesleki yeterlikleri ve sorunları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(4), 3101-3125.
- Köylü, M. (2019). *Kırgızistan'daki din görevlilerinin mesleki yeterlikleri ve sorunları. Araştırma Projesi*. Bişkek: KTMÜ İlahiyat Fakültesi.
- Murzarayimov, B. ve Köylü, M. (2019). Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da yaygın din eğitimi faaliyetleri ve camiler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(1), 193-211.
- Osmanov, Ö. ve Asankanov, A. (2001). *Kırgızistan Tarihi*. Bişkek.
- Ünal, M. ř. (2019). *Kırgızistan Din Hizmetleri ve Eğitimi*. Bişkek.
- Заман Кыргызстан. (2003). КР Өкмөтүнүн алдындагы дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын төрагасы Өмурзак Мамаюсупов. Мыйзамсыз иштеген дин уюму коркунучтуу [Текст].
- КР Өкмөтүнүн алдындагы Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын архивинен [Текст]: Диний билим берүү жана диний окуу мекемелери жөнүндө / мыйзамдык долбоор.
- http://manas.edu.kg/docs/ktmu_yeni_anlasma_resmi_gazete_tr.pdf.

EXTENDED ABSTRACT

After independency one of the most important countries in the world that contributes to the religious education of Kyrgyzstan has been Turkey. Turkey has begun to support officially Kyrgyzstan both by common religious education through Religion Consultancy within Turkish Embassy and by higher religious education through Osh Theological Faculty at Osh State University since 1993. Later, some theological faculties and Imam and Preacher Schools supported by Turkey were begun to be opened in the country. During this time, many Kyrgyz students went to Turkey for studying at faculties of theologies, Imam and Preacher Schools and Centers for Religious Higher Specialization at undergraduate and graduate levels. Thus, since the first years of independency, Turkey's contributions of religious education to Kyrgyzstan have continued directly or indirectly for about 27 years.

Thus, "the main problem of this project is to search the contributions of Turkey to religious education and teaching of Kyrgyzstan thorough done by state officially to evaluate and analyze these services since the dependency of Kyrgyzstan to our day."

In this respect, four institutions that have contributed to religious education of Kyrgyzstan were examined. These are; thorough the faculties of theologies which were opened or supported by Turkey in a way, by means of graduate studies, Imam-and Preacher Schools and Religion Consultancy.

The earliest and most comprehensive religious educational services done by Turkey have been done through faculties of theologies. The first faculty of theology opened by Turkey's support was Osh Faculty of Theology, Osh State University in 1993. Later on Araşhan Faculty of Theology was opened (2000) and lastly the Faculty of Theology of Kyrgyz-Turk Manas University entered in service.

So far, a hundred faculty members from Turkey have come to work at those faculties (1993-2000). The number of graduated students from these faculties is 1,114. As of 2019-2020 academic years, 750 students have continued to their educations at these three faculties of theology. One of the most important contributions of faculties of theology is the religious books and articles published by these faculties, master theses, dissertations and symposiums. These faculties have published 87 various books containing 15,500 pages and these books have been delivered foremost to the students of these faculties and to related other institutions.

Another important contribution of Turkey to Kyrgyzstan's religious education has been through postgraduate studies. Until 2020 (except for continuing studies) 74 master degree studies and 45 doctoral studies have been completed. In addition, as of 2020, 16 master and 19 doctoral students have continued to their academic studies in Turkey.

One of the ways of services concerning Turkey's contributions to religious education of Kyrgyzstan is services done by Imam and Preacher Schools. There are currently four Imam and Preacher Schools in the country. One of these schools is Imam and Preacher School, the other two are called as Theology College and the last one is middle Imam and Preacher School. So far, 161 students were graduated from these schools and as of 2019-2020 academic years, 500 students have continued to their educations at these schools.

Turkey has also tried to contribute to religious education of Kyrgyzstan through common religious education. These services have been done mostly by Religion Consultancy. From opening (25.05.1992) to our day, Religion Consultancy in Bishkek has continued to its religious, social and cultural services in the country. In this context, four big mosques and one tomb which have a great place in our culture were built. In the country 10-15 imams have worked as imams at the mosques, as teachers at the Qur'anic courses and religious educational settings and lastly as activists at various activities and social help programs through the press.

As a result, Turkey's contribution to religious education continued directly or indirectly by the state in Kyrgyzstan. In order to make more qualitative services in the country, some suggestions have been done for both Turkey and Kyrgyzstan.